

ELS ARTISTES I L'OBRA PICTÒRICA D'ESCALADEI

[TEXT] Ezequiel Gort

[FOTOGRAFIES] M. Carme Jiménez

Hom ha dit en més d'una ocasió que la cartoixa d'Escaladei destacà en el camp de l'art per l'aportació de mestres que féu, especialment en relació a la pintura, i, fins i tot, s'ha parlat de "l'escola pictòrica d'Escaladei" com una fita remarkable de la pintura catalana del temps del Barroc. Certament aportà una sèrie de mestres prou notable, l'obra dels quals farcí d'art el monestir però que també l'ultrapassà en molt.

El primer mestre dels que tenim notícia és fra Lluís Pasqual (cap a 1556-1621), un autor del qual avui no se li coneix cap obra però que al seu temps assolí una notable fama. Es creu que com a pintor tingué una formació italia-

na, dins el manierisme venecià.

La seva obra se centrà a les cartoixes de Las Cuevas, Portaceli, Escaladei i Montalegre. A la cartoixa sevillana pintà les sèries de la Verge i de sant Bru. De la primera se'n conserva, almenys, la descripció del quadre de les "Esponsalles", mentre que de la segona se sap que s'envià a la Gran Cartoixa, a Grenoble. A la cartoixa valenciana se li atribueixen els quadres dels sants Pere i Pau de la porta del sagrari i el sant sopar del refector.

A Escaladei féu els quatre evangelistes, de cinc pams cadascun, que hi havia a una sagristia. Els apòstols estaven a l'altra. Al refector hi havia dos quadres grans representant el rentat dels peus i l'oració

de l'hort. I encara n'hi havia d'altres, dispersos pel monestir.

Segons es publicà al *Museo de las familias*, el 1848,¹ a la cúpula interior -cal suposar que la del Santíssim- hi havia quadres seus que, segons es deia llavors, "en el día han recogido sin duda para lucrar, algunos inteligentes" en referència a l'espoli que patí el monestir el 1835. Comenta que el que hi havia damunt l'arc representava l'aparició de Jesús a Emmaús; el de la dreta, el miracle dels pans en el desert; el del fons, la Samaritana i, el de l'esquerra, la paràbola del banquet dels elegits. Podria ser que es tractés de frescos, alguns dels quals avui encara són mínimament visibles i se'n pot intuir, més que veure, algunes parts del contingut.

El seu nom com a bon artista es difongué prou com perquè els cartoixans proposessin al papa Pau V que li adjudiqués la decoració de la capella paulina de Santa Maria la Major. No fou, però, possible. En canvi, la Generalitat de Catalunya li encarregà la decoració del Saló de Sant Jordi, una obra que féu al voltant de 1618 i que avui està perduda.

Un altre mestre és el pare Ramon Berenguer (†1675), que decorà parts de l'església i del claustre d'Escaladei, aquest últim sembla que amb còpies de les pintures que Vicente Carducho havia fet a la cartoixa d'El Paular. Probablement eren les vint-i-quatre pintures -de nou pams cada una- situades al claustre "Recordationis" i que reproduïen escenes de la vida de l'orde i dels ermitans. Al refector hi tenia dotze grans quadres que anteriorment sembla que havien servit per decorar l'església. També va pintar els respallers del cadirat del cor dels monjos: els del costat esquerre representaven la vida de sant Bru i, els del dret, el martiri de diversos religiosos a Anglaterra durant el regnat d'Enric VIII (a causa de la negativa dels monjos a signar el repudi de la reina i a retirar l'obediència a Roma). Es tractava d'una sèrie de petites obres de tres pams cada una.

El mestre més notable, però, és fra Joaquim Juncosa, professat a Escaladei el 1660. Bona part de la seva obra restà al monestir, on va pintar la volta i les parets laterals de la capella major o presbiteri amb paisatges de la vida de la Mare de Déu. També pintà tota la volta de l'església fins a la cornisa (les parets, des de la cornisa fins al cadirat, fou obra de Josep Juncosa, sacerdot i cosí de Joaquim), les parets del refector i la sala capitular.

Referent a la sala capitular, segons es descriu al *Museo de las familias*, hi havia quatre grans pintures:

la primera, entrant per la dreta, representava la comunitat en el cor i sobre els seus caps uns àngels els posaven corones de flors i, al costat, un frare corria cap als àngels cercant la garlanda. La segona representava un monjo resant a la cel·la al qual se li apareixia una reina assenyalant-li el breviari i dient-li "Erras". A l'altre costat, una representava una església amb un monjo a la trona predicant als albigesos. Els monjos d'Escaladei, certament, al segle XIII van predicar contra el catarisme, probablement entre les muntanyes de Prades i Montsant. Un detall curiós que destaca l'autor del Museo és que entre el poble hi havia un que mirava el predicador portant ulleres i comenta que "lo cual sin duda no creyó el pintor fuese un anacronismo". El darrer quadre repre-

sentava la cuina del monestir on hi havia un germà netejant un lluç mentre el cuiner estava agenollat davant la paret oberta i, al fons, es veia un monjo alçant en la missa.

Damunt d'aquests quatre grans quadres hi havia vuit retrats representant alguns dels prelats i monjos, tots de cos sencer, també obra de fra Juncosa. A més, segons Barraquer, fra Juncosa també va fer, sobre la porta d'aquesta sala, una pintura representant moltes figures en una visió.²

Pel que fa al refector, l'autor del Museo comenta que hi havia uns frescs -del pare Ramon Berenguer o de fra Joaquim Juncosa?- que titlla de "sumamente curiosos" però que no descriu per estar totalment esborrats. Malgrat això,

diu que la figura de la dreta era una au fènix sobre la foguera, a sota, un monjo morint amb la inscripció "mors vita", la lluna plena amb el lema "iluminor et ilumino", una "esfera armilar", un cavaller armat "de punta en blanco" i, sota, la divisa "Pro Deo pro grege". La resta, diu -va visitar el monestir el 4 d'octubre de 1846-, estava ple de runa i no es podien veure.

Fora d'Escaladei, fra Juncosa pintà en els monestirs de Montalegre i Valldemossa. I encara en altres llocs, com a l'ermita de la Mare de Déu de Misericòrdia, a Reus.

Però per a fra Juncosa pintar no era compatible amb la regla cartoixana i optà per apostatar i marxar cap a Roma, on aconseguí que el papa li perdonés l'apostasia i li permetés de retirar-se a una ermita propera a la ciutat on podia pintar sense ser

molestat i on morí, el 1708.

Al seu temps fou considerat un gran pintor, tant que s'explicava -si més no a finals del segle XVIII- que en una de les visites que feia als pintors romans no trobà el mestre a casa i, en veure el quadre que estava fent -una Concepció, li pintà una mosca al front. Era tan real que, quan tornà, el pintor volgué espantar-la sense aconseguir-ho i, en descobrir que era pintada, endevinà amb això que fra Juncosa hi havia passat.

Fra Joaquim Juncosa formà part d'una nissaga de pintors tots naturals de Cornudella de Montsant: el seu pare, Joan Juncosa, i el seu cosí, Josep Juncosa, sacerdot. Completa aquesta sèrie un altre pintor de Cornudella de qui se sap que col·laborà amb els Juncosa almenys a l'ermita de Misericòrdia de Reus, Josep Franquet.

Un altre pintor relacionat és Miquel Serra (1658-1733), que conegué fra Juncosa a Escaladei i anà amb ell a Roma. El 1675 s'instal·là a Marsella, on triomfà.

A banda de l'obra coneguda d'aquests autors, es té notícia d'altres pintures al monestir. Segons diu l'autor del Museo, a la sagristia de l'esquerra hi hauria una obra de Rafael d'Urbino, mutilada i procedent del saqueig de Roma, que arribaria a Escaladei gràcies a la donació d'un bisbe de Lleida i que representava una imatge del Senyor en agonía; a la capella del Sepulcre hi havia un fresc còpia del descendiment de la creu, de Tiziano, i suposa que, al claustre llarg, hi havia un retaule, ja aleshores -el 1846- desaparegut, on hi havia representat un grup de gent a la qual la Mare de Déu i sant Josep distribuïen lots. La resta dels quadres desapareguts suposa que no tenien res de notable. Una suposició que cal creure equivocada.

Per a Barraquer, el monestir, en la seva darrera època, era un veritable museu d'escultura i, particularment, de pintura. Encara pondera la riquesa de les capelles pel que fa l'abundositat dels vasos i ornaments sagrats. Hi destaca un calze d'or massís i afegeix que tot això constituïa -malgrat l'aparent paradoxa- una "magnificència de ornamentos muy natural en monasterio tan rico, poblado de monjes tan pobres".

Tanco aquesta breu visió pictòrica d'Escaladei amb un comentari que publica Pere de Manuel: "Es pot dir que l'Escola Pictòrica d'Escaladei, de temàtica generalment religiosa, trencà amb la pintura manierista tardana i amb l'incipient naturalisme per a introduir un barroc classicista italiàntzant, elevant de manera notable la qualitat pictòrica de l'art català del segle XVII".³ ■

¹ Museo de las familias, v. 6 "Estudios de viages", per S.F. Madrid, 1848. P. 281-283.

² BARRAQUER, Caetano. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona, 1915. P. 214.

³ MANUEL, Pere de. *Cartoixa de Santa Maria d'Escaladei*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2003. P. 41.